

Gryet i Bodilsker, Bornholm – Georadar opmålinger april 2024

Georadar målinger i Gryet har været planlagt siden okt. 2019, målingerne er betalt med en donation på 75.000 kr fra Lise og Paul Lunds testamente der forvaltes af Danmarks Naturfond. Bornholms Museum har koordineret arbejdet med at få udført opgaven gennem et forskningssamarbejde med Vienna Institute for Archaeological Science/VIAS og GeoSphere Austria/GSA. Af flere grunde gennemførtes målingerne først i dagene 10-12. april 2024 af Immo Trinks fra VIAS samt Mario Wallner og Ralf Totschnig fra GSA. Resultaterne blev som rå-data overleveret til undertegnede d. 17. april, en samlet tolkning forventes først at foreligge ved udgangen af 2024.

Fundet af tre 'skibsformede' gravrøser fra yngre bronzealder (700-500 fvt.) var en kæmpe overraskelse, selvom vi har arbejdet med Gryet i mange år var der ingen der tidligere havde set dem. Teknisk set er der ikke tale om skibe men robåde. På enkelte bautasten i Gryet findes skåltegn/helleristninger som normalt dateres til bronzealderen. På Bornholm kan de ældst daterbare bautasten dateres til midt i bronzealderen omkring år 1000 fvt. De seneste årtiers arkæologiske udgravninger har imidlertid vist at bautasten oftest er blevet rejst i jernalderen fra 0-800 evt. I 2012 gennemførtes udgravninger i den sydvest-ligst i Gryet, i forbindelse med Slots- og Kulturstyrelsens projekt Danmarks Oldtid i Landskabet. Endnu i 1824 stod der i dette område 6 bautasten som før 1869 er blevet fjernet i forbindelse med opdyrkning. Ved udgravningen blev der undersøgt 5 brandgrave og 4 stenfundamenter til bautasten. Én af gravene indeholdt en slibesten af norsk skifer som normalt dateres til vikingetid 800-1000 evt. Gryet er derfor blevet opfattet som en før-kristen gravplads der primært har været i brug i jernalderen. De nye resultater viser at gravfeltet har været benyttet siden bronzealderen, hvor gravfeltet er blevet placeret på tidligere opdyrket mark.

Forud for målingerne i april var skoven, efter aftale med Naturgruppen i Danmarks Naturfond, blevet udtyndet af et team-skovarbejdere under ledelse af skovfoged Ole Holm-Pedersen fra Bornholms Regions Kommune. En gruppe frivillige havde, i gravpladsens centrale del jf. Fig.1-2, ryddet skovbunden for løse grene, løse træstød og opvækst for at muliggøre en mere optimal opmåling. Vi vidste på forhånd at opgaven ville blive vanskelig pga træer, stød og ikke mindst pga af de mange sten. Over 300 sten er blevet indmålt, men de indgår ikke de måledata der blev overleveret d. 17.april. Der foreligger måledata fra 0-10 indtil 90-100 cm's dybde og samlede målinger fra 20-50 cm og 0-200 cm's dybder jf. Fig.3-13.

Den første dags måling af den sydlige del af Gryet afslørede tre 'skibsformede' røser– to små runde røser og tre runde stenlægninger jf. Fig.2bc og 14. En større høj og 20 m syd herfor en mindre, hvorpå der på begge har stået bautasten, var kendte i forvejen. Målingerne i den mellemste og nordlige del baserer sig på undertegnedes tolkning og forventes først at blive færdig analyseret i samarbejde med Wien-holdet til efteråret. Målingerne rummer så mange data at processen med at tolke dem er enormt tidskrævende. Det er også tvingende nødvendigt at gennemgå planerne med målingerne på stedet, arbejdet er indledt i den sydlige del, men gennemføres i den resterende og mere udfordrende del først efter løvfald.

Tre 'skibsformede' gravrøser

Den nordligste båd, der er orienteret NNØ-SSV, er ca. 26 m lang, 4,5 m bredt og 20 cm højt. Den sydligste båd ligger i forlængelse af det nordlige, men er drejet mere imod nordøst jf. Fig.14. Båden er ca. 21 m lang, og tilsvarende 4,5 m bredt og 20 cm højt. Bådens sydligste del mangler, den formodes oprindeligt at have været lige så lang som den nordlige. Den sydligste del af båden er sandsynligvis blevet fjernet i forbindelse med anlæggelsen af en senere rundhøj der er placeret omtrent midtskibs. Bådene ligger på en 10 m bred højderyg, hvor dyrkning i hver side har skabt to næsten parallelle NNØ-SSV orienterede terrasse-kanter. Terræn-faldet er mest markant i vest, hvor den tredje båd ligger lige på kanten og tæt op til den største høj i

Gryet. Båden der ligger parallelt ca. 8 m vest for de to langbåde er ca. 12 m lang, 2,5 m bred og ca. 15 cm høj. Bådens norddel er dækket af en sekundær rund stenrøse. De 'skibsformede' røser dateres normalt til yngste bronzealder 700-500 fvt. og dateres dermed også agrene på stedet til at være ældre end bådgravene. Dyrkningen respekterer den store høj som med stor sandsynlighed er det ældste gravmonument i Gryet.

Erfaringsmæssigt har både større end 15 meter tre sæt åretolde, markeret med skrånstillede små rejste sten, de mindre både har alene to sæt. Der kan også i Gryet være sten der markerer åretoldene, men fremfor alt bør der jf. Fig. 16 kunne findes rækker af større sten der angiver bådenes form. Georadar målingerne viser at der findes en stenlægning, men det er ikke muligt at se en ramme af større sten. Erfaringerne fra restaureringen af 'skibsformede' røser i 1991 i Vestermarie Plantage og udgravning af en 'skibsformet' røse i Egeby i 2004-5, viste at stenlægningerne har været dækket af en lav jordhøj. Teoretisk bør det være muligt at frilægge kantkæden til de 'skibsformede' røser i Gryet, men det forudsætter en tilladelse fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Videre undersøgelser?

Størstedelen af den centrale del af Gryet er blevet kortlagt med georadar, yder-områderne jf. Fig.1 er ikke opmålt da det kræver et større rydningsarbejde. Frivillige vil kunne rydde det meste, men da der ligger større væltede træstammer og en del opvækst, bør en sådan opgave koordineres med Naturgruppen og Ole Holm Pedersens skovfolk.

Flere stød og rodvæltede vanskeliggjorde georadar-målingen af gravpladsens nord del. Med de nødvendige tilladelser fra Slots- og Kulturstyrelsen vil det være muligt at fjerne rodvæltene og samtidigt opnå indblik i jordlagenes beskaffenhed og eventuelle gravanlæg.

Lidar-kortene viser de mange og gamle afgravninger/huller der findes i Gryet, pladsen er ikke helt så velbevaret som vi hidtil har troet, især i den mellemste del af gravpladsen er der fjernet adskillige læs skovmuld. Afgravningerne vanskeliggør mulighederne for at se helheder, men hvor kun det øverste jordlag er fjernet vil der i disse områder sandsynligvis endnu være bevaret spor af betydning for mulige fremtidige arkæologiske undersøgelser.

Finn Ole Sonne Nielsen 25.6. 2024

Litt. Joakim Wehlin: Östersjöns Skeppssätningar. Monument och mötesplatser under yngre bronsålder. Göteborg 2012

Faktaboks

Gryet

I Gryet i Bodilsker findes Bornholms og Danmarks største bautastens-felt med 66 bevarede rejste bautasten, der har tidligere stået langt flere. De bevarede bautasten blev i 1875 købt til fredning af amtmand Emil Vedel.

Bautastenene i Gryet er blevet kortlagt flere gange, første gang i 1824, hvor det noteredes at der på den sydlige del af gravfeltet fandtes spor af flere sten, som tidligere var blevet borttagne. Bautastenene har haft et stenfundament og ofte er det endnu muligt at se præcist hvor de fjernede sten har stået. Bautastenene indgår ofte i geometriske formationer, det er tidligere bemærket at flere sten stod på rækker. I den nordlige del findes spor af en såkaldt 'domar'-ring, en cirkel af rejste bautasten, men der har givetvis været mange flere ringe. Der har aldrig været foretaget større arkæologiske undersøgelser i Gryet.

På gravfeltet findes mange mindre sten, også strandrullede sten der må være hentet ved kysten 4 km fra Gryet. Ved hjælp af geofysiske målinger vil det være muligt at se flere af de ellers jorddækkede gravanlæg og 'domar'-ringe Gryet betyder på oldnordisk en samling af rejste sten/bautasten.

På Bornholm findes to andre gravpladser med stednavnet Gryet, i Rø og Østermarie, alle steder har der tidligere stået samlinger af bautasten.

'Skibsformede' røser.

De 'skibsformede' røser fra yngre bronzealder er primært et Østersø-fænomen, hvor de kan tælles i hundredvis (J. Wehlin 2012). På Bornholm kendes nu i alt 30 skibe alle fra den sydlige del af øen jf. Fig.15. Skibene i Gryet hører til blandt de største, de største i Egeby i Åker er op til 31,4 m lange.

Ingen af de bornholmske skibe er daterede mere præcist, en enkelt C-14 datering fra Vestermarie Plantage K-3301 dateredes til 2070 +/- 95 BP Kalibreret 364.fvt-87 evt. men trækullet stammer sandsynligvis fra en af de sekundære grave. Typisk findes lag med sort trækul og hvid brændte menneske-ben samt forbrændte sorte /røde potteskår fra en urne. I Vestermarie Plantage fandtes der i det ene skib også en sten med skålgruber/helleristninger. Hidtil er der ikke fundet mere præcist daterbare gravgaver. Der er behov for en målrettet indsats på at finde mere trækul til C-14 dateringer.

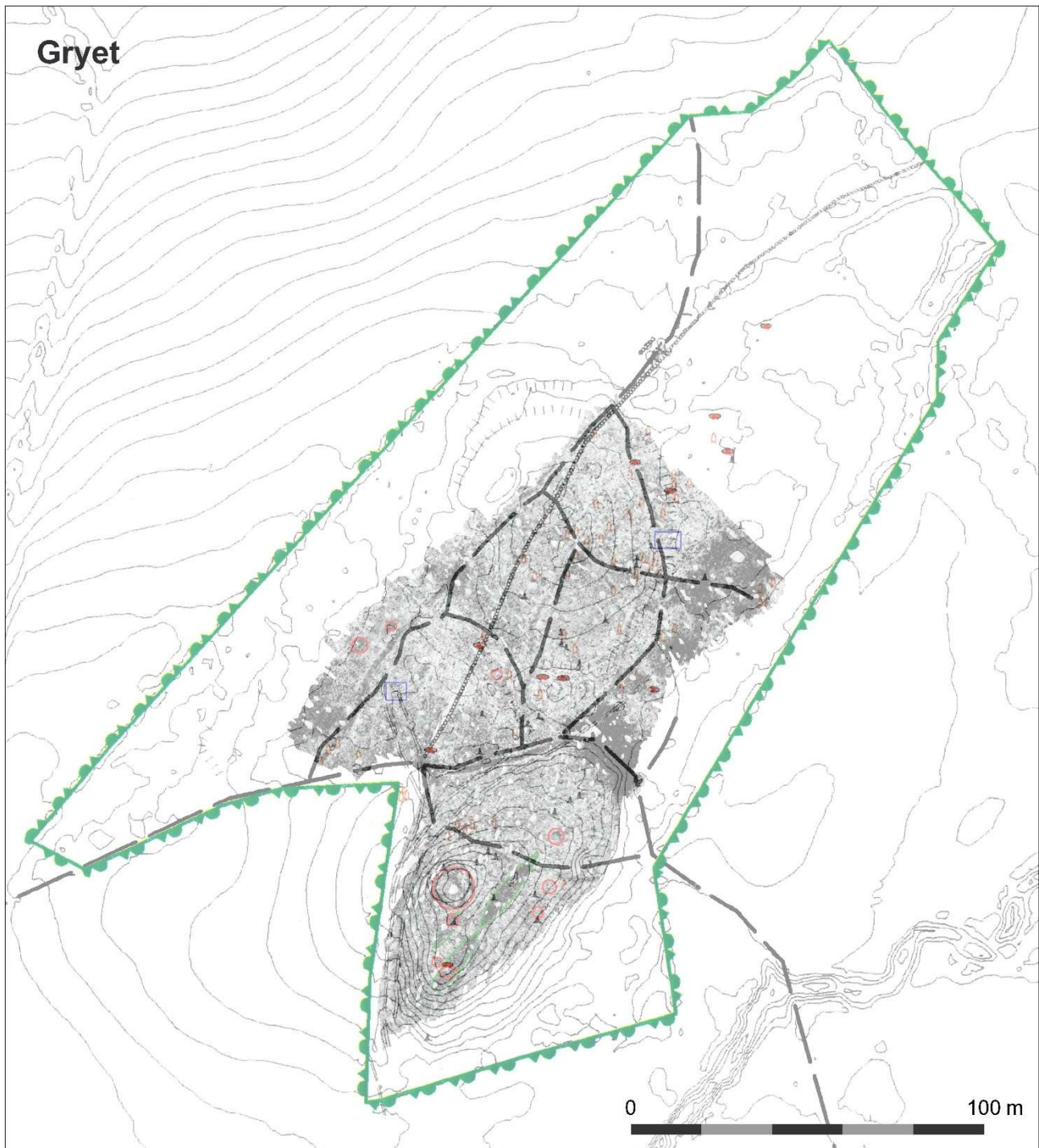

Fig.1. Gryet i Bodilsker. Markering af det areal der er blevet kortlagt med georadar 2024. Selve gravpladsen er naturligt afgrænset til alle sider af vådområder, dog mindre klart imod øst jf. Fig.18. Del. N.C. Clemmesen og Anders Pihl.

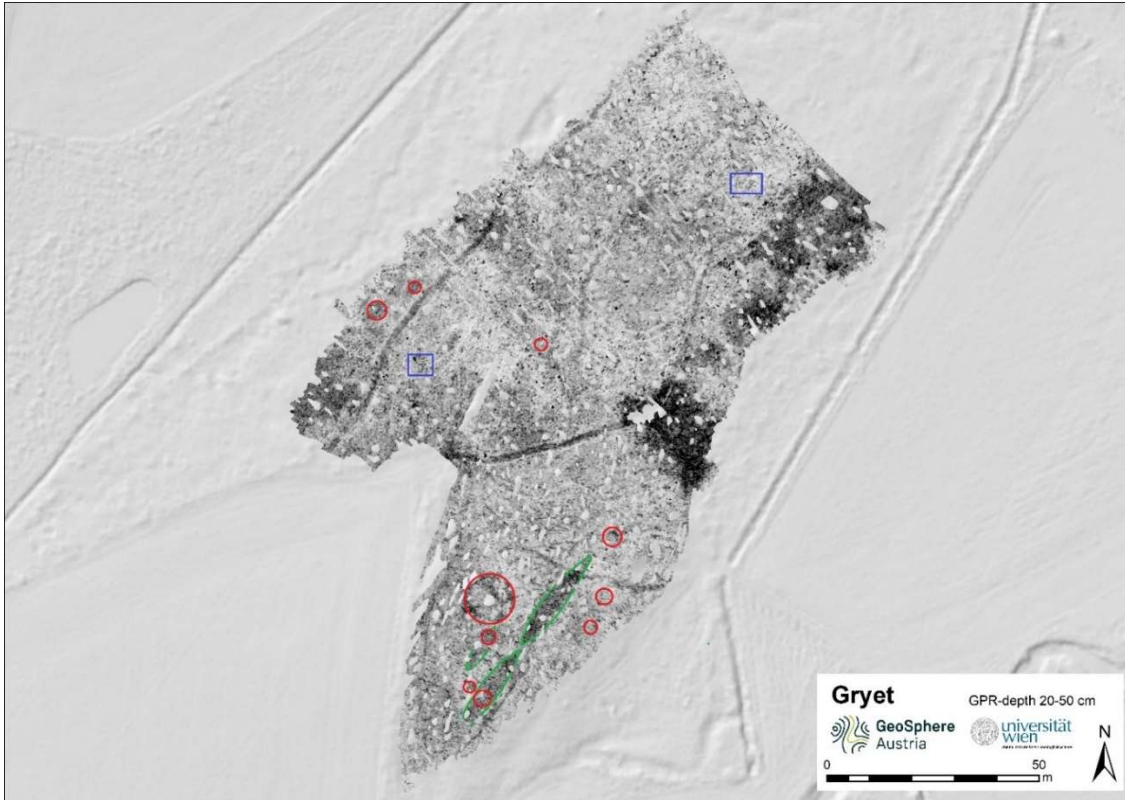

Fig.2a. Gryet i Bodilsker. Samlede målinger fra 20-50 cm's dybde. Med grønt er markeret de tre 'skibsformede' røser, med rødt runde anlæg og med blå firkant rektangulære strukturer af ukendt karakter.

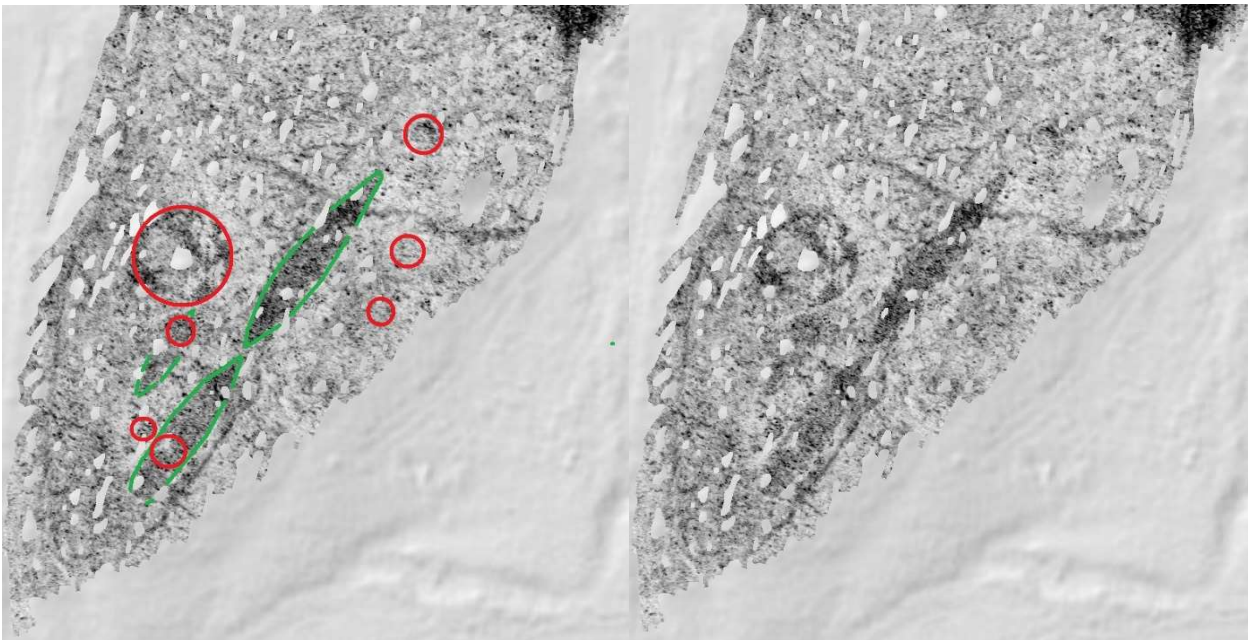

Fig.2b. De 'skibsformede' røser i den sydligste del af Gryet. Fig.2c. Den ikke-tolkede georadar måling i 20-50 cm's dybde. Del. Bornholms Museum, VIAS og GSA.

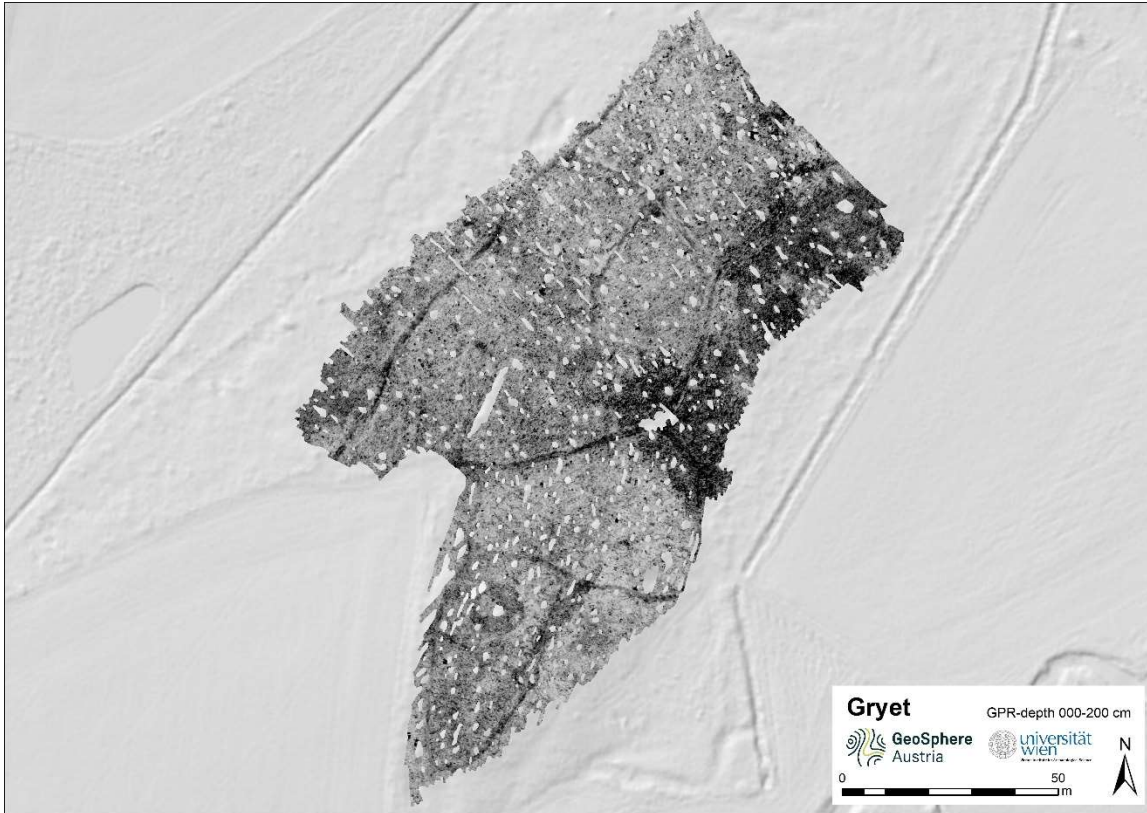

Fig.3. Samlede målinger fra 000-200 cm's dybde.

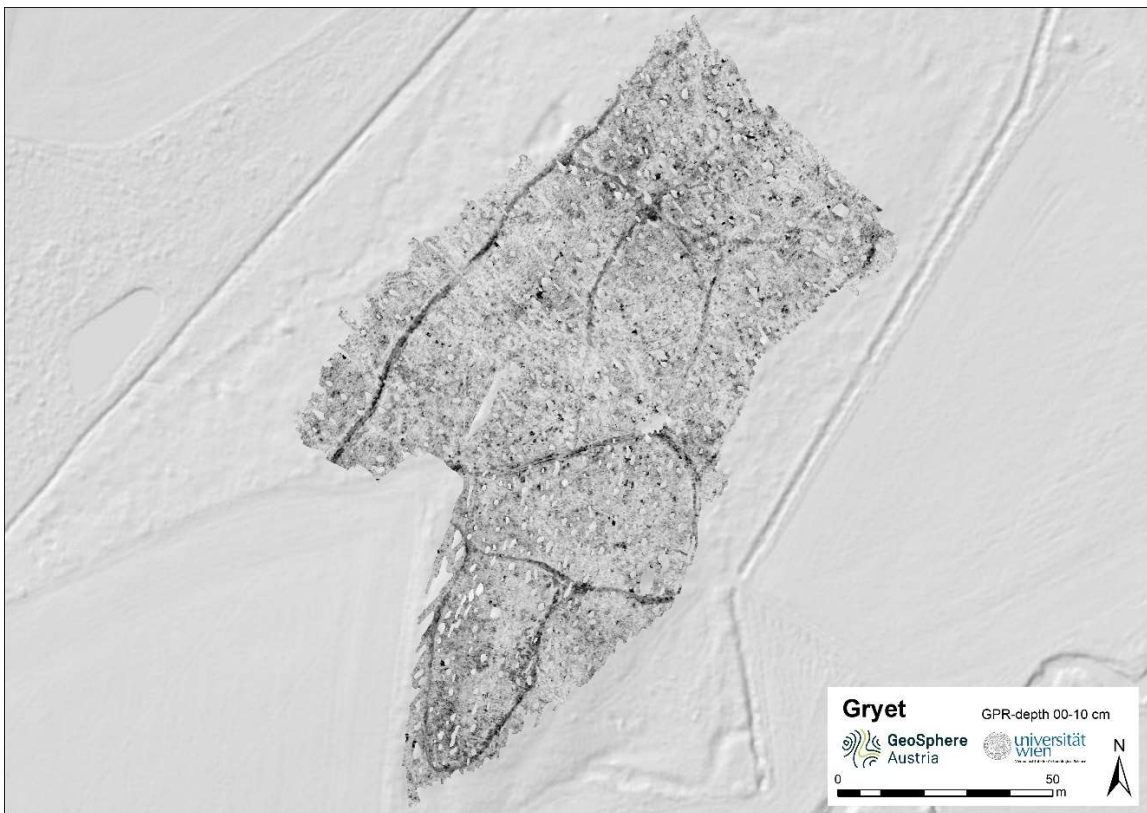

Fig.4. Målinger 00-10 cm.

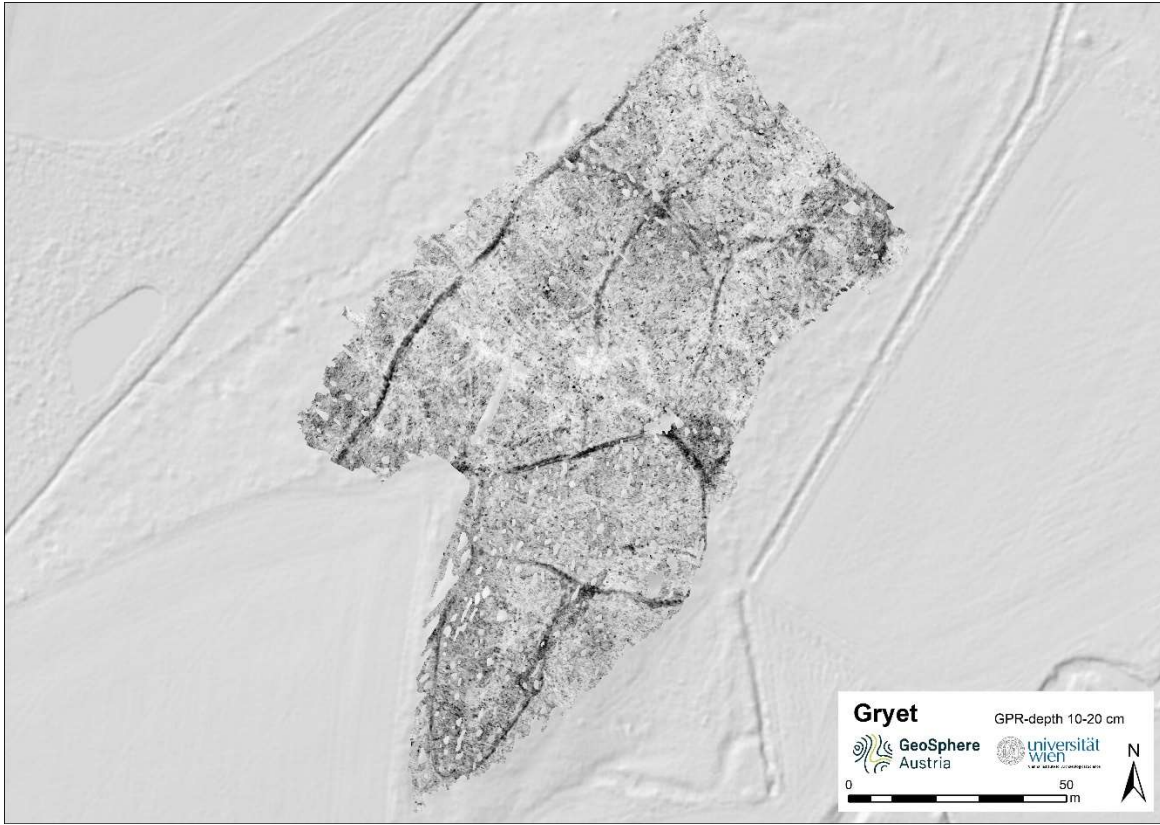

Fig.5. Målinger 10-20 cm.

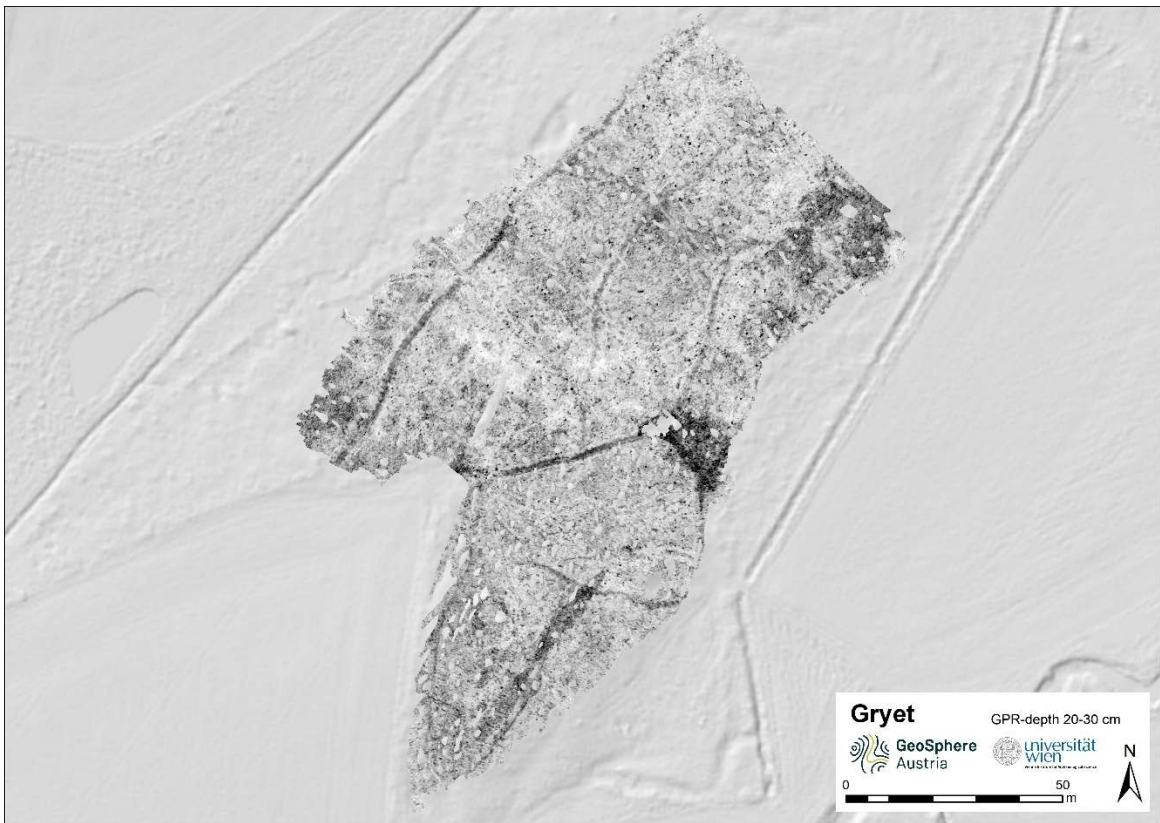

Fig.6. Målinger 20-30 cm.

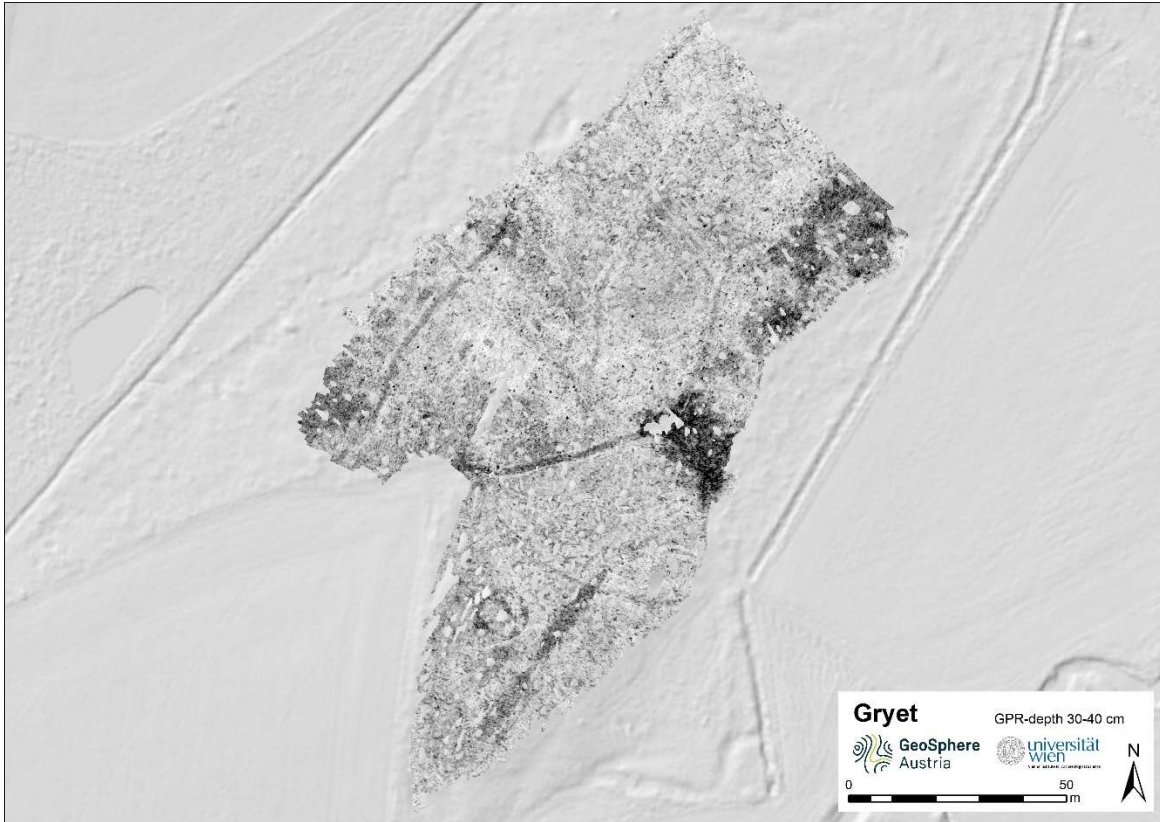

Fig7. Målinger 30-40 cm.

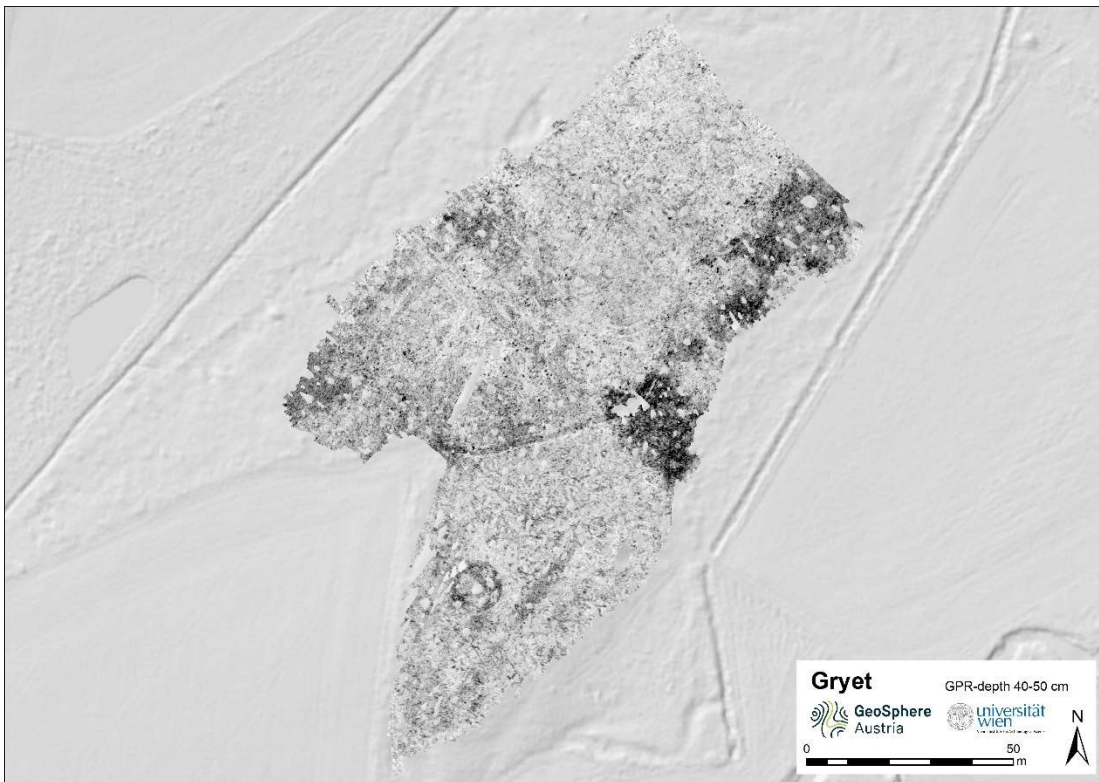

Fig.8. Målinger 40-50 cm.

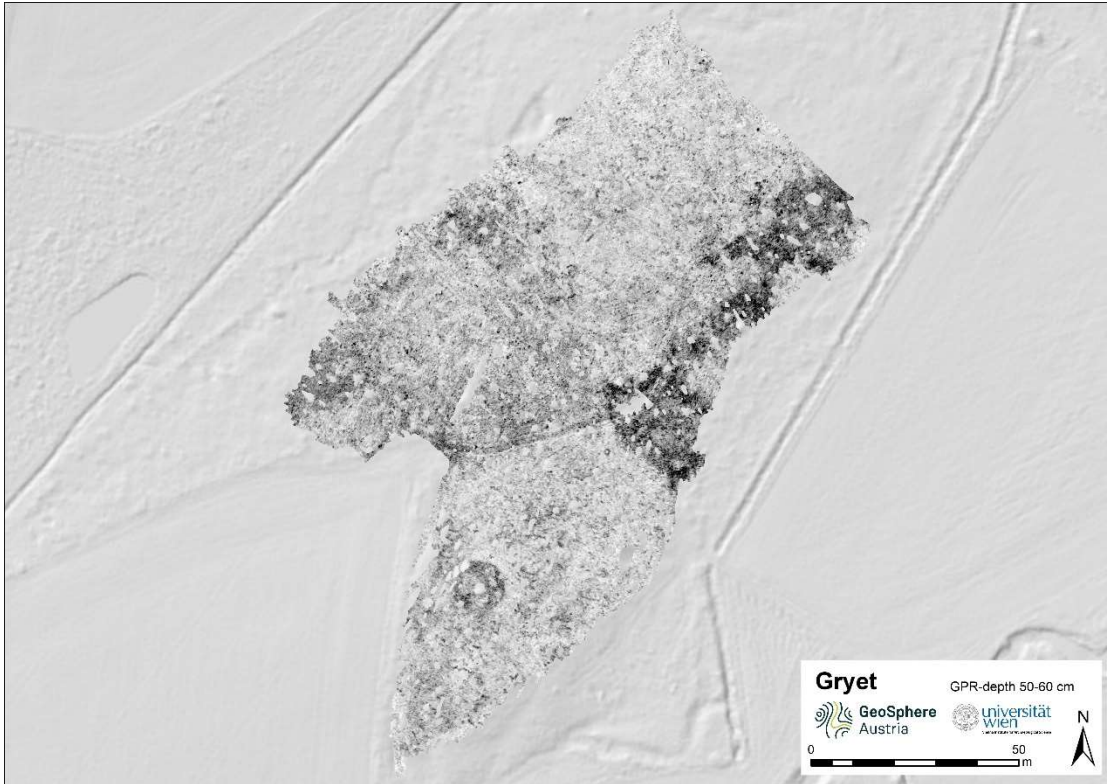

Fig.9. Målinger 50-60 cm.

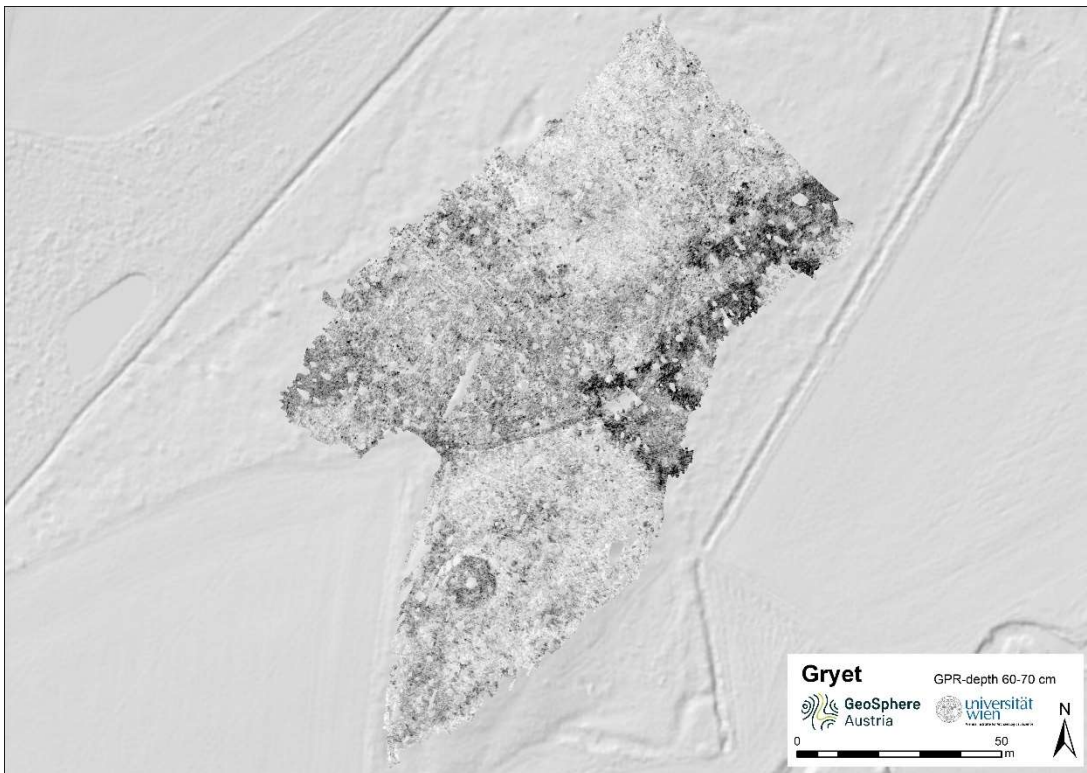

Fig.10. Målinger 60-70 cm.

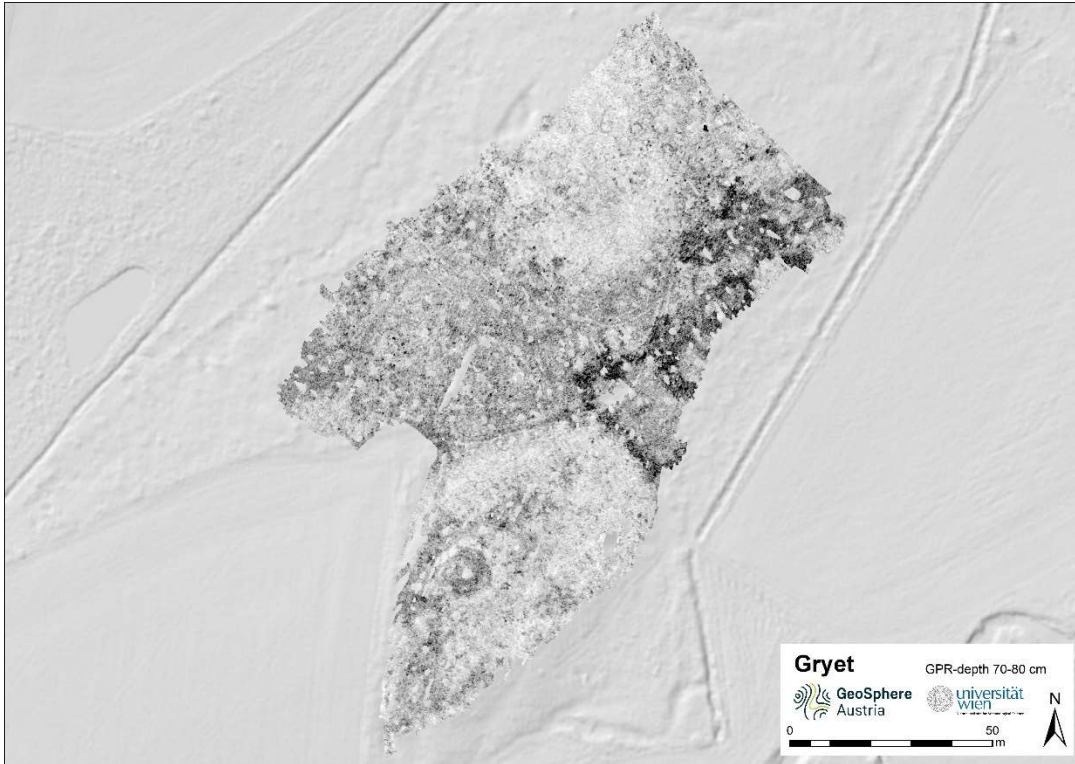

Fig.11. Måliger 70-80 cm.

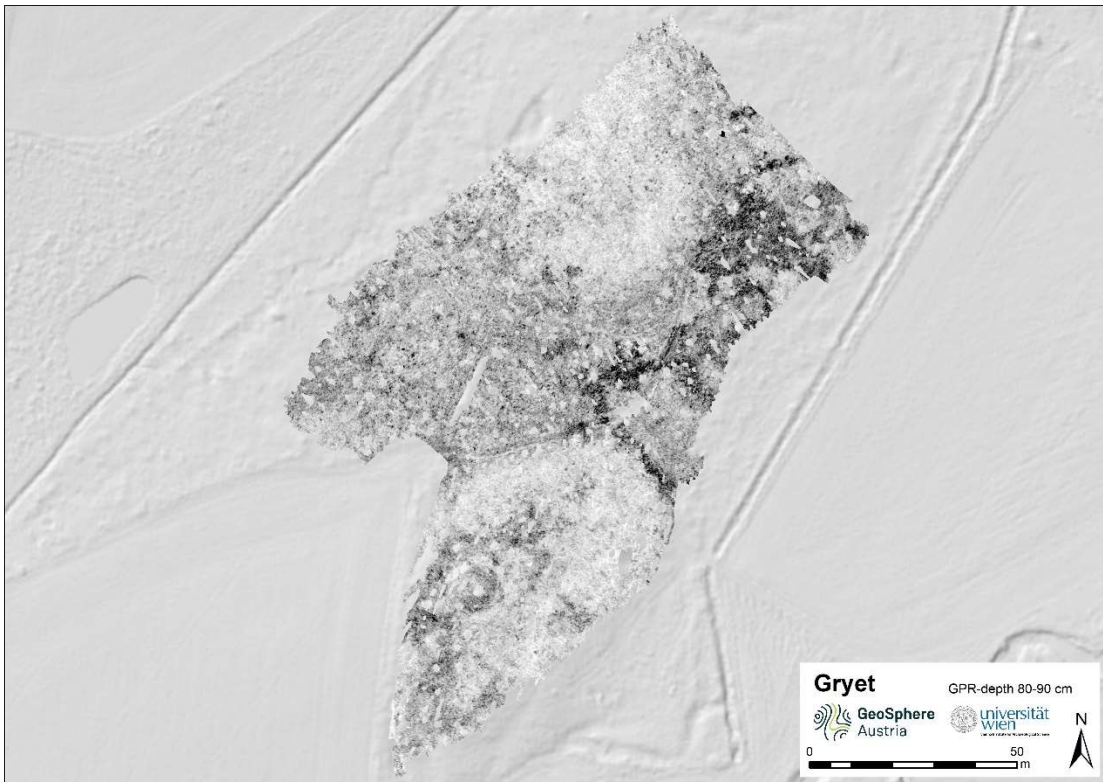

Fig.12. Måliger 80-90 cm.

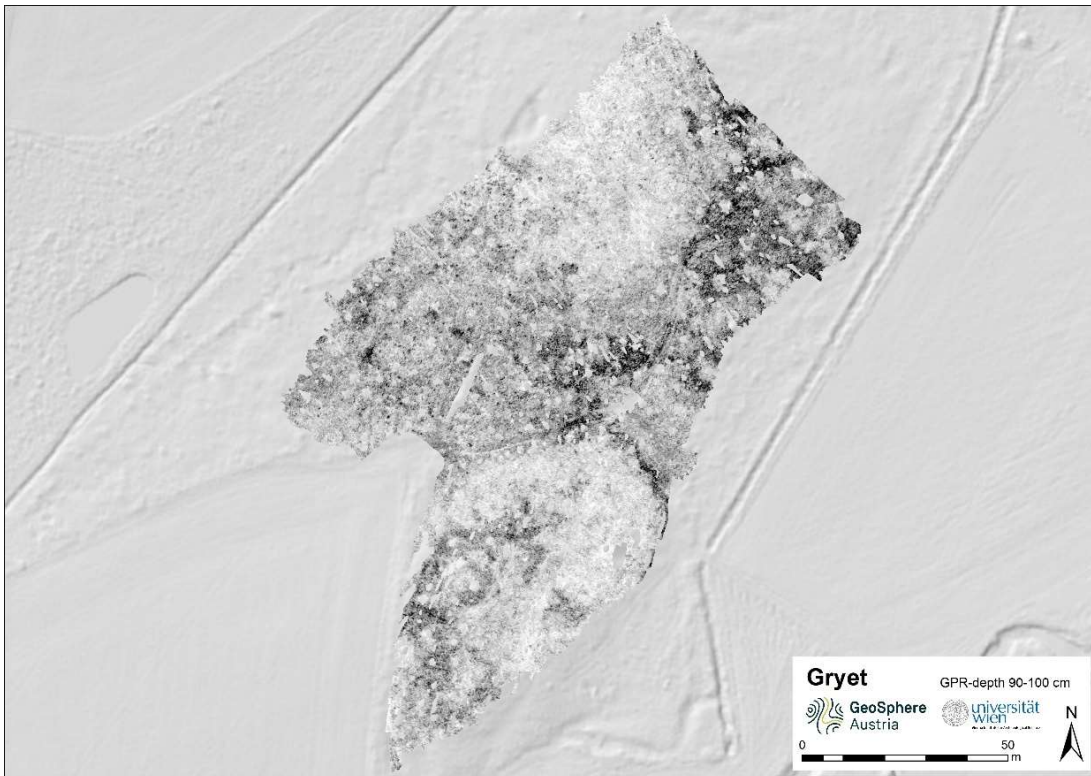

Fig.13. Målinger 90-100 cm.

Fig.14. Gryet i Bodilsker. Lidar-målingerne fra 2017. Når man ved det, ses de to længste ca 26 m lange 'skibsformede' røser tydeligt på højdereliefkortet. Det tredje mindre båd er selv når vi ved det svært at se, da det ligger på kanten af en dyrknings-terrace, delvist dækket af en yngre høj. Del. Anders Pihl.

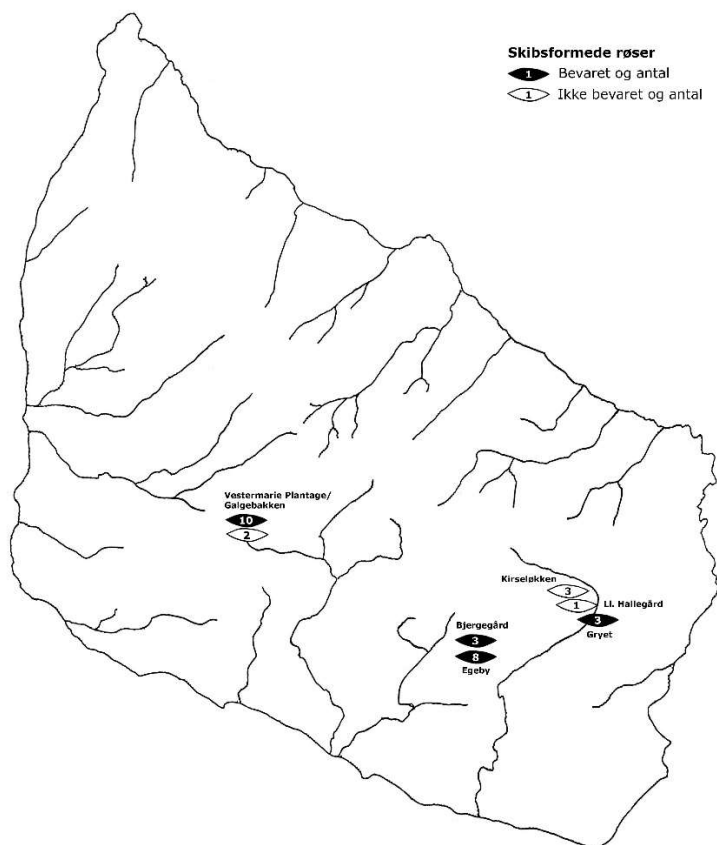

Fig. 15. 'Skibsformede' røser fra sen yngre bronzealder 700-500 fvt. Med de tre 'skibsformede' røser i Gryet øges det samlede antal både til i alt 30, hvoraf dog alene de 24 er bevarede. Bådene i Gryet er orienteret NNØ-SSV ligesom de tre både der fandtes ved Kirsøløkken kun 1,2 km NNV for Gryet. De fleste både har retning mod NV og solnedgang. Del. René Laursen, Bornholms Museum.

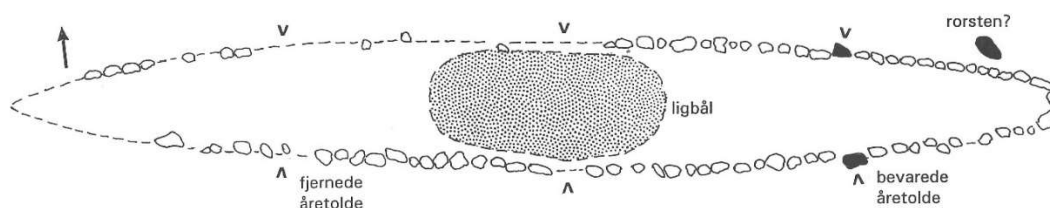

Fig.16 Skibsformet røse fra yngre bronzealder (700-500 fvt.) bevaret i Egeby, Åker (060205-411). Skibet er orienteret VNV-ØSØ, 18,8 m langt og 2,5 m bredt – det sejler imod vest. Skibet er ikke udgravet, ligbålet midtskibs er derfor en rekonstruktion, men baserer sig på ældre arkæologiske undersøgelser, hvor ligbålet erfaringsmæssigt findes placeret. I forbindelse med en frilæggelse af et af skibene i Vestermarie Plantage fandtes i 1991 flere sekundære brandplets-grave inde i skibet. Del. Bornholms Museum.

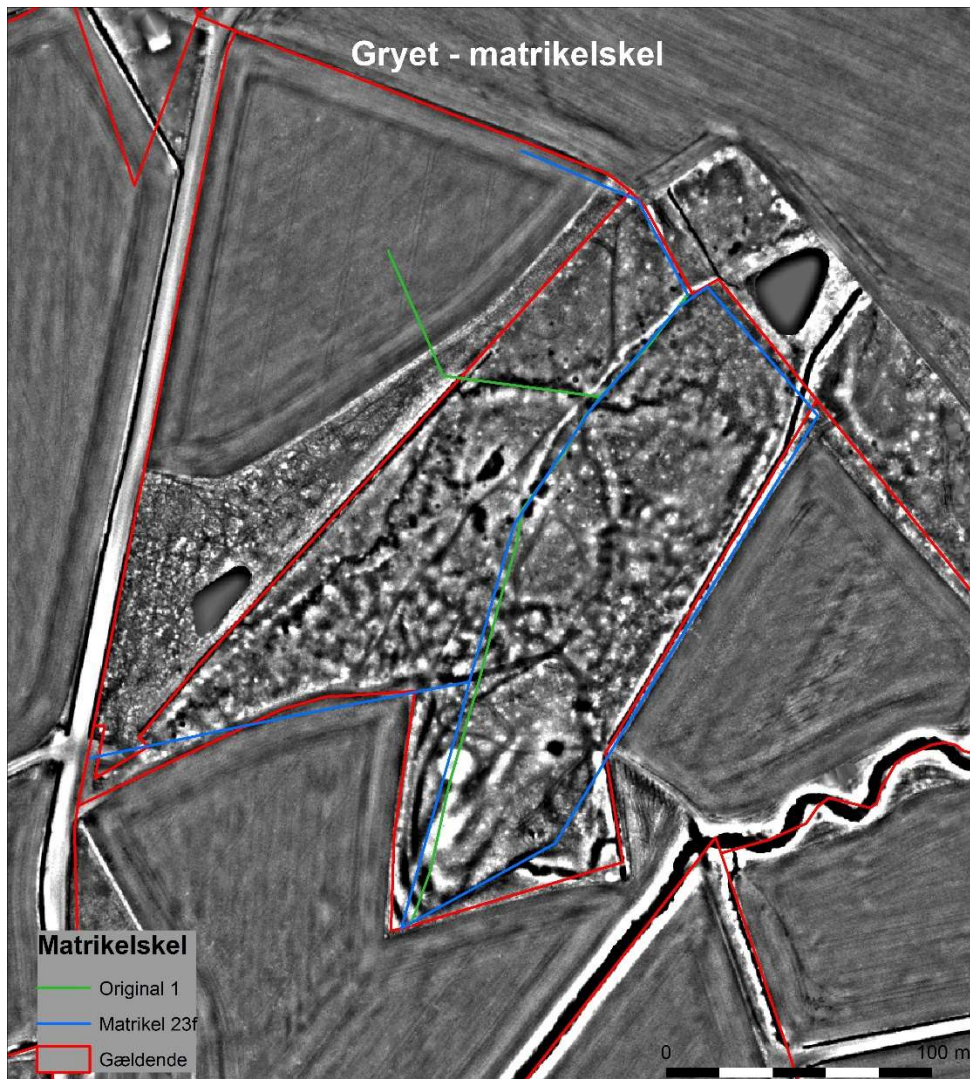

Fig.17. Gryet i Bodilsker. Lidar-kort med historisk kendte matrikelskel og markering af gældende matrikelnr. 253. De fleste bautasten findes bevaret på matr. 23f. Mindst to sten er blevet knuste til skræver. I NØ findes der et firkantet opdyrket område, hvor bautasten må være blevet fjernede, området er ikke opmålt med georadar. De fleste sten formodes at være fjernede vest for matr. nr. 23f, den oprindelig matr. 17f. To sten findes her slæbt ud i vådområdet der i vest afgrænses gravfeltet. I samme område ses på Lidar-kortet et skeldige som ikke findes gengivet på de ældste matrikelkort fra 1816. Stendiget der består af småsten er indtil 35 cm højt. Flere små høje der kan ses på Lidar-kortene og i terrænet fremtræder af endnu uforklarede grunde, ikke klart på georadar-kortene. Del. Anders Pihl

Fig. 18. Gryet i Bodilsker med Slots- og Kulturstyrelsen fredningsnr. Gryet rummer mange flere gravanlæg som endnu ikke blevet fredningsregistreret. Flere vil kunne lokaliseres ved hjælp af ikke destruktive geofysiske målinger.

Den største høj 533543 har bevaret Gryets oprindelige fredningsnr. I toppen ses endnu spor af en sprængnings-skadet bautasten. På en lille høj, syd herfor, har der også stået en bautasten, hvis basis endnu er synligt. Den blev udkløvet i 1866 og genbrugt som gravsten i 1872, i dag markerer den de ukendtes grave på Nexø ny Kirkegård. I den vestligste og i den nordøstlige del af Gryet ses en lille gruppe små lave høje som ikke tidligere er blevet registreret og derfor endnu ikke har eget fredningsnr.